

ЧОМУ МИ ДУМАЄМО, РОЗМОВЛЯЄМО ТА ДІЄМО МЕТАФОРАМИ?

Богдан Андроциук (Луцьк, Україна)

У статті розглянуто загальні підходи до вивчення зародження концептуальної метафори, її природи та життєдіяльності у людському мозку. Підкреслено маніпулятивну суть концептуальної метафори у політичній мові.

The article considers general approaches to studying the conceptual metaphor, its formation, nature and operation in the human brain. The author emphasizes the manipulative nature of the conceptual metaphor in political speech.

Актуальність дослідження. Зародження та функціонування концептуальної метафори у людському мозку та її житті продиктована нашим життям, оскільки воно є метафоричним. Для того, щоб краще зрозуміти саме життя, світ та його середовище, що пізнається за допомогою метафори, необхідно вивчити коріння, логіку та семантично-прагматичну дію метафори. Розуміння та змога пояснити метафору визначають можливості впливу, сугестивності та певної маніпуляції кожної людини. Ігнасі Назальські слушно зауважує, що метафора, фактично, є зручним засобом сугестії, переконання та маніпуляції [6: 70].

Метафорична мова завжди захоплювала та дивувала. Слухаючи виступи по телебаченню чи радіо, дебати та суперечки, ми часто чуємо дивні, красиві та іноді комічні (катахрезні) метафори, наприклад:

Wir bauen keine Wolkenkuckucksheime auf, sondern leisten einen Beitrag dazu, dass die Rentnerinnen und Rentner von der guten wirtschaftlichen Entwicklung in diesem Land nicht abgekoppelt werden [...] (Jorg Rohle [FDP] 1:16118).

Gucken Sie mal in die Schubladen der SPD (Jorg Rohle [FDP] 1:16118).

Wir sollten auf europäischer Ebene nicht den dritten Weg forcieren, dessen Grab quasi schon geschaufelt ist (Kerstin Andreae [BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN] 2:16143).

Вищенаведені фрагменти дискурсу експлікують різні семантичні типи метафори, які вже на перший погляд вражають своєю екстраординарністю та висвітлюють своєрідне бачення політиком певного стану речей через властиві йому метафори.

А що слугує джерелом таких метафор та наскільки свідомими є продуценти того, що вони використовують? Саме ці питання і детермінують головне завдання та розкриття мети даної статті.

Чи є подумана та сказана метафора одним і тим самим ?

Експлікація подуманого та сказаного стає часто каменем спотикання для політиків та науковців. Чи завжди подумане є сказаним і чи сказане є те, що ми думали сказати? Чи є метафори у наших головах керованими інструментами висловлювання або розуміння, чи ми народжуємося з ними?

Лінгвісти, які займалися та займаються розв'язанням вищезгаданих питань [2; 3; 4; 5], розглядають метафору як основну ментальну операцію, як спосіб пізнання, структурування, оцінки та пояснення світу. Людина не лише висловлює свої думки за допомогою метафор, але й думає метафорами, пізнає за допомогою метафор той світ, в якому вона живе, а також прагне у процесі комунікативної діяльності перебудувати існуючу у свідомості адресата мовну картину світу [2: 5].

За теорією Джорджа Лакоффа саме життя робить наше мислення метафоричним. Наш досвід формує наші метафори. З цього приводу він зазначає, що ми думаємо, розмовляємо та діємо метафорами. Метафоричне мислення означає, що ми переносимо ознаки чітко зрозумілої ідеї на іншу ідею, часто на абстрактну [5: 14 - 27]. Нас також оточують метафори, бо все те, що ми пізнаємо нове, ґрунтується на старому пізаному.

А. А. Потебня писав: „Хоча повторюючи в думках попередні спогади, ми додаємо до них нові стихії, змінюємо їх середовище, їхнє відношення один до одного, їхній характер; але прості стихії нашої думки при цьому будуть ті ж самі. Так, та частина, яку я бачу у картині раніше інших, не зникне для мене і тоді, коли разом з нею побачу й інші частини; перше моє сприйняття, яке стане поряд з наступним, складе з ними одне ціле, отримає для нас новий зміст, але саме по собі і на мій погляд залишиться незмінним у загальному образі картини, яку я створив” [1: 69].

Учені-когнітивісти, такі як Д. Лакофф, Г. Вольф, Р. Х. Дросель, Х. Вайнріх та інші, використовують по відношенню до вищезгаданих процесів терміни „*Quelldomäne*“ або „*bildspendendes Feld*“ – „домен джерела“, „донорне поле образу“ та „*Zieldomäne*“ або „*bildempfangenes Feld*“ – „домен мети“, „адресатне поле образу“ [тут і далі переклад автора – Б. А.]. Ці терміни допомагають нам збагнути саму метафору, без якої неможливо було б розуміти світ. Елементи домену джерела подумки переносяться на елементи домену цілі. Якщо ми скажемо: „Людина – дуб“, то донорним полем образу виступає поняття „дуб“, ознаки якого і переносяться подумки на адресатне поле образу „людина“.

Д. Лакофф зауважує, що ми всі розуміємо світ здебільшого у формі метафор – і ми не свідомі цього, ми думаємо та розмовляємо кожного дня стократно метафорами. Наприклад, абстрактні ідеї – ті всі речі, які ми не безпосередньо пізнаємо фізично, їх можна пізнати та назвати лише через метафори. Якщо ми пізнаємо світ фізично, то за теорією Д. Лакоффа все мислення є фізичним. Форма нашого мислення залежить від фізичних здібностей нашого мозку [5: 13 - 14].

Що є причиною того, що ми мислимо метафорами? Причина полягає у нашому щоденному досвіді цього світу. Досвід у кожного з нас різний, а отже, і метафори та образи у наших головах на позначення та трактування одних і тих самих речей різні, бо значну кількість метафор ми вивчаємо автоматично протягом того часу, коли ми виростаємо, а виростаємо ми у різних умовах, що й впливає на формування властивих для кожного з нас метафор. Люди пізнають світ по-різному тому, що у кожної людини мозок сформований інакше, а отже, і різноманітні метафори у наших головах призводять фактично до різноманітних вчинків.

Соціальний досвід детермінує велику та важливу частину нашої метафоричної системи. Метафори – фізичні. Культурні різниці у метафорах означають фізичні відмінності у мозку, що є надзвичайно важливим для розуміння політичної мови та самої „душі“ політики певної нації. Ми називаємо багато речей такими, якими вони для нас постають у нашому мозку: у метафоричній формі. Наша розумова реальність – те, що для нас є „істиною“ – у значній мірі метафорична [5: 13 - 28].

Якщо хтось використовує фразу: „Цей юнак – віслик“, то важко сказати, що саме мається на увазі, якщо ми не знаємо, який досвід у мовця з поняттям „віслик“. У кожного з нас буде різне розуміння та бачення цієї метафори, оскільки з поняттям „віслик“ у нас різний досвід, який і визначає властивості нашого мозку. Звичайно, якщо ми матимемо конкретний денотат, контекст та відчуватимемо настрій та емоції співрозмовника, наші шанси, правильно зрозуміти фразу: „Цей юнак – віслик“ будуть більшими за наявності досвіду з цим поняттям.

Людина з культурного середовища, у якому національний концепт „віслик“ має іншу конотацію на відмінну від українського концепту („віслик“ – необізнаність, лінь, безкультур'я, впертість), неправильно зрозуміє зміст фрази, що і може призвести до непорозумінь та складнощів. Отже, при використанні метафор у певному середовищі потрібно обов'язково враховувати досвід реципієнтів, якщо ми хочемо, щоб наші метафори були зрозумілими.

Щоб досягнути бажаного ефекту за допомогою метафор, наприклад, переконати когось у чомусь, важливим є часте використання конкретних метафор. Чому? Чим частіше повторюють метафору у мові, тим „міцнішими“ стають відповідні синапси у мозку слухача [5: 30]. Річ у тім, що коли ми народжуємося, наш мозок кишить нейронними зв'язками між двома півкулями. Коли ми виростаємо, половина цих зв'язків втрачається, що означає – наш інтелект формується. Досвід є основою формування нашого інтелекту і він є відповідальним за втрату половини нейронних зв'язків, оскільки залишаються ті зв'язки, які часто активуються тому, що вони пасують нашому досвіду. Інші слабшають або й взагалі втрачаються. Чим частіше використовується синапса, тим більше хімічних рецепторів для медіаторів надходять до цієї синапси. Цей процес позначається як „зміцнення, укріплення“ синапси. Чим „міцнішою“ стала синапса, тим легше активуються нейрони, а це означає, що нейронні зв'язки посилюються між двома частинами мозку [5: 16 - 19].

Джорж Лакофф та Елізабет Виглінг у своїй книзі „Auf leisen Sohlen ins Gehirn” відкидають теорію, що речі залишаються речами, такими якими вони є для кожного з нас. Думати та говорити ми не можемо буквально. Несвідоме мислення у значенні когнітивної науки позначає ту частину нашого мислення, яку ми просто несвідомо сприймаємо, подумки не аналізуємо і тому не контролюємо. Коли ми думаємо, тоді ми використовуємо надзвичайно складну систему ментальних концептів – і саме не контролюючи їх, як вони керують нашим розумінням речей [5: 21 - 22].

„Якщо хтось має на увазі те, що він каже, то це не обов’язково збігається з тим, що він каже” [4: 52]. Ця теза підтверджується також теорією Джоржа Лакоффа, який підкреслює, що добрих 80 відсотків нашого мислення ми не усвідомлюємо [5: 13].

З вище сказаного можна було б зробити наступний висновок. Якщо ми не усвідомлюємо до 80 % відсотків нашого мислення і не можемо контролювати вибір метафор на свій лад у нашому мозку для певних речей, то з цього випливає, що у більшості випадків ми використовуємо метафори для позначення певних речей несвідомо, а отже маніпулювання за допомогою метафор як таке, наприклад, політиком, неможливе.

Але людині, яка несе велику відповідальність за те, що вона говорить, скажімо, політику, важливо сказати саме те і так, як необхідно у конкретній ситуації для того, щоб адресати повірили цьому, не зрозумівши, що політик все ж думає інакше.

Теорія знань, які необхідні для того, щоб знати, що можна сказати певним висловом, є семантика цього вислову. Отже, коли ми використовуємо метафору і цією метафорою хочемо передати саме те, що маємо на увазі, ми повинні чітко розуміти значення цієї метафори. А оскільки при спонтанному мовленні ми використовуємо метафори несвідомо, то й і усвідомлення семантики метафори неможливе у даному випадку. Можливим воно стає лише за умови, що ми чітко продумуємо наперед, які метафори ми хочемо використати, знаючи та розуміючи при цьому їх суть.

Теорія знань, які необхідні для того, щоб зрозуміти, що мовець мав на увазі сказаним, є прагматика цього висловлювання. Для того, щоб реципієнт міг зрозуміти почуте чи написане, важливо зважати на практичне застосування сказаного у певному середовищі, це означає, що знання життєвого досвіду мовця та важливість тих ідей для нього, з яких він подумки переносить елементи домену джерела на домен цілі, є невід’ємною константою мислення .

Хто маніпулює реципієнтом: метафора чи політик ?

Відомим є той факт, що вживання метафор у спонтанному мовленні відбувається несвідомо. Виступаючи з непередбаченою промовою чи даючи відповіді на питання аудиторії, політик не може продумати вибір метафори для свідомого маніпулювання поглядами та баченнями людей, але маніпуляція відбувається. Хто ж є маніпулятор ? Метафора – маніпулятор, а не той, хто її використовує тому, що кожна метафора несе в собі лише своє власне бачення та свій власний образ, який і хоче нам нав’язати, інакше кажучи, маніпулювати нашим, іншим баченням.

Метафори мають рестрикційний характер. „Metaphors hide and highlight”, а отже, метафори приховують та підкреслюють. Зовнішньополітична поведінка однієї нації завжди обумовлена значним рядом метафор, які широко структурують наше розуміння міжнародної політики та міжнародних конфліктів. Та метафора, якою ми користуємося в мові, визначає у великій мірі, як сприймає наш співрозмовник ситуацію. Мова може бути застосована як селективний інструмент: ми можемо за допомогою метафоричного використання мови регулярно пробиратися у мозок нашого співрозмовника і визначати, як він розуміє річ чи ситуацію. Метафори створюють політичні реальності у головах слухачів. А слухачі цього не помічають [5: 28 - 31].

Ми погоджуємося, що метафори можуть створювати у наших головах політичні „істини” та приймати рішення про те, як ми – як індивіди чи як нація – політично діятимемо [5: 13], тому метафори і розглядаються Д. Лакоффом як зброя, яка може знищити. А.П. Чудінов відзначив, що, „кожна з метафор – це лише дрібна деталь, малопомітне скельце в великій мозаїці, але схожі образи – це реалізація дійсно існуючих в громадській свідомості

моделей [...]. Важливо підкреслити, що метафоричне дзеркало відображає не реальний стан речей [...], а його сприйняття у національній свідомості” [2: 211].

Якщо є політики, які володіють мистецтвом метафори, то це є політики-аси і часто їх називають великими чи талановитими ораторами, але їхня успішність залежить від нас, від тих, хто не лише думає, цього не усвідомлюючи, метафорами, а й часто слухає „солодкі” метафори, які і створюють собі затишне місце у наших головах без нашого відома, міняючи цим самим наш світогляд та наше світосприйняття.

Проблема політика полягає у тому, що йому важко у конкретній ситуації та контексті не сказати того, що він думає, а думати те, чого не потрібно казати. Віртуозність політика має полягати у тому, щоб реципієнт зрозумів його так, як він сам, насправді, не думає. Адже часто доводиться переконувати не у тому, чому сам віриш та чим сам живеш.

Подальші дослідження концептуальної метафори варто було б провести, аналізуючи окремі функції метафори у політичному дискурсі, оскільки саме політичний дискурс у ХХІ ст. є відображенням усіх метафоричних процесів у суспільстві та основним антуражем їх продукування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Потебня А. А. Мысль и язык. – К.: Синто, 1993. – 192 с.
2. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации: Монография / Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2003. – 248с.
3. Drommel R. H., Wolff G. Metaphern in der politischen Rede. In: Der Deutschunterricht // Logik, Rhetorik, Argumentationslehre III, Jg. 30, Heft 1. – Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 1978. – S. 71 – 86.
4. Keller R. Zur Theorie metaphorischen Sprachgebrauchs // Ein Beitrag zur Semantik von Pragmatik. – In: ZGL, 3. – Berlin: Walter de Gruyter · Berlin · New York, 1975. – S. 49 – 66.
5. Lakoff G., Wehling E. Auf leisen Sohlen ins Gehirn. Politische Sprache und ihre heimliche Macht. – Heidelberg: Carl-Auer Verlag, 2008. – 184 S.
6. Nasalski I. Die politische Metapher im Arabischen // Untersuchungen zu Semiotik und Symbolik der politischen Sprache am Beispiel Ägyptens. – Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2004. – 481 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Jorg Rohle [FDP] // Plenarprotokoll 16/154 / Deutscher Bundestag / Stenografischer Bericht, 154. Sitzung, Berlin, Donnerstag, den 10. April 2008. – S. 16111 – 16284.
2. Kerstin Andreae [BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN] // Plenarprotokoll 16/154 / Deutscher Bundestag / Stenografischer Bericht, 154. Sitzung, Berlin, Donnerstag, den 10. April 2008. – S. 16111 – 16284.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Богдан Андрощук – аспірант кафедри німецької філології Волинського національного університету ім. Лесі Українки.
Наукові інтереси: комунікативна когнітивістика.

ТИПИ ЗНАКОПОЗНАЧЕННЯ РЕАЛІЙ І СИТУАЦІЙ НАВКОЛИШНЬОЇ ДІЙСНОСТІ

Олеся БАРБАНЮК (Кам'янець-Подільський, Україна)

У статті йдеться про позначене мовного знака, що має інформативний характер та, залежно від природи інформації, відтворює реалії навколишнього світу.

The article deals with the signified of the linguistic sign, which carries the informing character and, depending on the nature of information, reproduces the reality of the surrounding world.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Мовний знак як одиниця знакової системи, що однаково усвідомлюється мовним колективом і використовується як засіб передачі інформації у процесі комунікації, виконує у суспільстві не лише комунікативну й інформативну функції, а й пізнавальну [2].

З точки зору процесу комунікації, на думку М.О. Шелякіна, вмотивованість утворення мовних знаків є результатом їх адаптації до однозначного тлумачення окремих позначених, що уможливорює статус ясності цих знаків для комунікантів, забезпечуючи ефективність спілкування [14: 104]. Умотивованість утворення мовних знаків пояснюється декількома факторами: по-перше, особливістю людського мислення, що виконує функцію пізнання навколишньої дійсності й умотивованості своєї діяльності, а, по-друге, прагнення мислення та мови до свого системного характеру [там само: 132].